

Dny černého bezu, máku, lípy a vidlí

Francouzskou revoluci známe jako pojem z dějepisů. Možná si vybavíme pád Bastily nebo hesla Volnost, rovnost, bratrství. Revoluce změnila ve Francii na konci 18. století snad vše, co změnit šlo. Kromě svržení starého společenského řádu a nastolení nové vlády zavedla i vlastní kalendář, tedy jiné počítání času, než bylo to předcházející. Na tomto novém revolučním kalendáři je mimo jiné pozoruhodné, že to byl svého druhu kalendář rolnický. Jednotlivé dny nebyly věnovány jménům svatých, jako v kalendáři křesťanském, ale převážně pěstovaným a planým rostlinám, ale také domácím zvířatům a rolnickému nářadí.

Desítkové počítání času

V revolučním nadšení šlo o to, popřít náboženský charakter měření času, odvíjet se od křesťanských svátků, a nahradit ho výtvozem „rozumovým“. Křesťanská východiska jsou součástí a základními kameny našeho kalendáře, i když si to dnes ne vždy plně uvědomujeme – Vánoce jako narození Ježíše Krista, Velikonoce jeho ukřižování, následující svátky svato-dušní...

Francouzský revoluční kalendář měl dny uspořádány nikoliv po sedmidenních týdnech, ale v celcích po deseti. Každý den měl dělení také na deset hodin, každá ho-

Setí patří mezi hlavní zemědělské práce – republikánka Marianne jako rozséváčka na nejdejší francouzské minci.

dina byla rozdělena po 100 minutách a hodina po 100 sekundách. Dědictvím francouzské revoluce jsou svým způsobem i běžné jednotky vážení, objemu a délky – kilogram, litr, metr, u nich již nespátujeme na desítkovém dělení nic neobvyklého. Přijali jsme je za vlastní – a někdejší lokty, libry nebo žejdlíky jsou zapomenutou minulostí. U času však vnímáme desítkové počítání jako něco násilného.

Vsunout do lidového povědomí základní zemědělské pojmy

Pro pochopení kalendáře můžeme ocitovat slova, která popisují východiska, podle nichž byl připraven. Jde o **prohlášení Komise**, která byla za revoluce pověřena vytvořením nového kalendáře:

„Kalendář je předmětem, ke kterému se člověk tak často ubírá, že je třeba tohoto zvyku využít. Umožňuje vsunout do lidové-

ho povědomí základní zemědělské pojmy, ukázat bohatství přírody, vzbudit lásku k venkovu a lidem systematicky naznačit řád vlivů podnebí a plodin země.

Kněží přidělili ke každému dni památku jednoho domnělého svěťce. Tento katalog neměl ani užitek, ani metodu. Byl seznamem lži, klamu a šarlatánství.

Byli jsme toho názoru, že národ by měl tento dav kanonizovaných z kalendáře vyhnat a nacházet tam na vhodném místě všechny předměty tvořící pravé národní bohatství, důstojné předměty ne kultovní, ale kulturní: užitečné plodiny země, nástroje, kterými zemi obděláváme a domácí zvířata, naše věrné služebníky v této práci; zvířata asi o hodně cennější z pohledu rozumu než svatořečené kostry římských katakomb.

Uspořádali jsme tudíž ve sloupci každého měsíce názvy opravdových klenotů zemědělského hospodářství. Zmíny, pastviny, stromy, kořeny, květy, plody, rostliny jsou v kalendáři seřazené tak, aby jejich, ten který den, odpovídal údobí, kdy nás jimi příroda obdaruje.“

Fabre d'Églantine, Zpráva Národnímu Konventu, třetího dne druhého měsíce druhého roku Francouzské republiky (1793), jménem Komise pověřené sestavením Kalendáře (úryvek).
Národní Tiskárna.

(Zdroj: Wikipedie, z francouzštiny přeložili Pascal a Jitka Kisslingovi.)

Květy narcisů potěší lidskou duši na jaře, a také Francouzi ho zařadili do jarního měsíce svého kalendáře pojmenované ventôse.

K věrným služebníkům člověka patří také kráva, která nám dává mléko: „Nu, jen si vezmi, ty moje milé, dvounohé tele...“

Obraz A. Nowakové z kalendáře Bemagro 2017

Za laskavé poskytnutí reprodukce obrazu děkujeme společnosti Bemagro Malonty, a. s.

Dny všední jsou dny rostlinné

V týdnu bylo devět všedních dnů a desátý byl sváteční, volný. Podle návrhu kalendáře byl každý desátý den zasvěcen jednomu zemědělskému nástroji, nářadí či pomůcce. Nalezneme tu tak v desetidenních odstupech například srp, pluh, brány, motyku, nůši, cep, síto ale též lis na ovoce nebo sud.

V revolučním kalendáři každý pátý den zaplňuje domácí zvíře. Jsou tu všechna hlavní domácí zvířata, tyto „věrné služebníci“ člověka, jak se praví v uvedené zprávě Komise pověřené sestavením Kalendáře. V průběhu roku mají své místo naši pomocníci kůň, kráva, koza, ovce, prase, pes, kočka, slepice, kachna, husa, včela, králík, holub, ale také kapr, tuňák, bourec morušový nebo i křepelka či zajíc. Divoké druhy reprezentují ty, které se ve francouzské krajině hojně vyskytovaly a byly asi často loveny, ostatně dodnes patří Francouzi k náruživým lovcům.

Rostlinám, kulturním i planým, volně rostoucím, zbyvajících prakticky všechny ostatní, běžné dny. Ze zemědělských plodin kalendář obsahuje veškeré důležité hospodářské plodiny. Z obilovin je uvedena pšenice, žito, oves, ječmen, proso, kukuřice, nechybí ani méně známý čirok nebo pohanka. Len, mák, řepka zastupují olejninu; len stejně jako též uvedené konopí náleží i mezi přadné druhy. Z luštěnin vidíme hrách, fazole nebo čočku. Ze zeleniny byly dny věnovány celé dlouhé

V našich pranostikách jsou svatí často spojeni s zemědělskými plodinami. Zde Svatá Markyta hodila srp do žita.

Kresba M. Alše z Malého Alšova špalíčku, Praha 1988.

► řadě druhů: svůj den měla například mrkev, rajče, cibule, česnek, brokolice, salát, ředkvička.... Také okrasné druhy jsou součástí člověkem záměrně pěstovaných rostlinných druhů, z květin ve francouzském kalendáři z dob revoluce je tulipán, růže, fiala, karafiát, pivoňka, maceška, narcis či lilie, z léčivěk meduňka, šalvěj nebo heřmánek... Mezi významné plané druhy pak náleží podběl, pýr, plicník, penízek rolní a řada dalších, nechyběly dokonce ani stromy jako lípa, jilm nebo vrba. Některé v kalendáři se vyskytující druhy rostlin jsou pro nás již trochu exotické, například oliva, pistácie, korek, javor cukrový, pro poměry francouzské však asi ne. Z pohledu rostlinné rozmanitosti stojí za zmínku také druhy, které bychom dnes označili jako zapomenuté či neznámé: sevlák cukrový, kotvice plovoucí, kozí brada pórolistá, potochnice lékařská byly v 18. století běžnější a šířeji využívané.

V měsíci vinobraní slavíme den lisu na ovoce a sudu

Měsíce, jejichž počátky se ale nekryly s naším počítáním a měly všechny stejný počet dnů, byly pojmenovány podle dění v přírodě nebo práce v zemědělství. Například pluviôse (měsíc dešťů), který odpovídal v našem kalendáři období od 20. ledna do 19. února, uvádí z rostlin mimo jiné sněženku, čemeřici a lýkovec. Tedy rostliny, které opravdu kvetou velmi časně, již na konci zimy a v předjaří. Podzimní měsíc vinobraní – vendémiaire (od 22. září do 21. října kalendáře našeho), kdy se sklízí ve vinicích bobule révy a v sadech ovoce, přináší jako nářadí či vybavení lis na ovoce, sud a nádrž (cisternu), které slouží právě ke zpracování těchto plodů. V měsíci ventôse, měsíc větrů (19. února až 20. března) jsou zasvěcené dny rýče, provazu

a sázecího kolíku. Na jaře připravujeme půdu na zahradě, vyměřujeme záhony a sázecím kolíkem si pomáháme při výsadbě sazenic zeleniny. Rostliny ventôse: podběl, dřín, kopytník, narcis, sasanka aj. jsou všechno druhy jarního kvetení. Některé načasování odpovídá spíše teplejším francouzským poměrům, pro naše podmínky by bylo nutno je mírně posunout.

Výjimkou mezi mě-
s í c í ,
k d e

namísto rostlin nalezneme kovy (železo, měď, cín), horniny (žula, břidlice) apod., je zimní měsíc nivôse, měsíc sněhu. V této době naše rostliny přiro-

zeně „spí“ a místo tu tak mají „mrtvé“ nerosty (ale zemědělská podstata kalendáře se nezapře a uvádí v nivôse jeden den i ornici (terre végétale) a další den chlévský hnůj (fumier)!

Mezi pracovním nářadím, které mělo podle revoluce mít svůj svátek, byl i rýč.

Svatí nám pomáhají

Vraťme se ale z revoluční Francie 18. století do našich poměrů. Podíváme-li se do pranostik a zvyklostí, zjistíme, že lidová moudrost spojila obvyklý průběh počasí

Žito je jednou z mnoha hospodářských plodin, které v kalendáři nalezneme.

i dobu běžných rolnických prací velmi často s určitým svátkem.

Z mnoha příkladů stačí připomenout březnové „Na svatého Řehoře čáp letí přes moře, líný sedlák, který neoré“ a vyzývá tak k zahájení jarní orby a přípravy půdy k setí. Kdo by chtěl být označen za líného? Tedy vzhůru na pole! Dubnové „Na Marka, zemáky do járka“ ukazuje na čas sázení brambor, kdysi významné plodiny. V teplých oblastech je známá i obdoba pravíci „Na Marka, oharky do járka“, tedy, že lze již sít tuto teplomilnou plodinou zeleninu. Později letní, červencová „Svatá Markyta, hodila srp do žita“ zahajuje žatvu žita, po staletí hlavní obiloviny či chleboviny. Říjnový „Svatý Havel, do zelí zajel“ zase sklízí na podzim zelí k nakládání, kysele zelí bylo podstatnou částí stravy v zimě. A jistě bychom našli řadu dalších a dalších příkladů.

Rolnická práce je tak pomyslně „načasována“ podle příslušného svátce. S nadsázkou bychom mohli říci, že daný svatý vybízí, volá k určité práci, nebo ji koná či jindy jen dohlíží, aby bylo vykonáno to, co v daném období vykonáno být má. Pro někoho možná příkaz, vztyčený prst, pro jiného vyšší pomocník v práci, který přinese rolnickému dílu zdar. Náš kalendář tak pro někoho může být nepřímý, stejně tak jako plánovaný revoluční francouzský, kalendářem rolnickým.

Pastinák nechyběl mezi zeleninami.

Jména svatých, byla někdy přijata i jako pojmenování odrůd, zejména pro ovoce. Známe rané hrušky Jakubínky, či jablka Markétky, zrající v červenci, nebo podzimní hrušky Václavky. Také václavky jako podzimní houby převzaly své jméno od knížete svatého Václava. I když lidové pranostiky dnes mohou ztrácet na významu, a většina obyvatelstva již nevychází do polí žnout žito či tahat řepu, zůstávají pojmy spojené se svatořečenými zachovány, například v názvech sezónních produktů. Tak svatomartinská husa nebo martinské víno, vedle přirozené načasovanosti vykrmených husí nebo vína, může

Husa, která nám poskytuje prachové peří v němž nalézáme sladký spánek, slavila svátek v podzimním měsíci brumaire. A vykrmená svatomartinská husa na pekáč je v té době pojmem i u nás.

► být dnes obchodníky dobře využitý tah ke zvýšení prodeje daného zboží.

V lidovém podání došlo k přirozenému spojení svátků svatých v kalendáři s činnostmi, jež byla typická pro dané období, které se odehrávalo na polích a v zahradách, čím se lidé zabývali. Ať již to bylo setí či sázení určitých plodin, jejich ošetřování a sklizeň nebo také příprava půdy. Došlo ke zdomácnění a přijetí jmen svatých do běžného každodenního života.

Oslava plodin, zvířat a rolníkovy práce

Francouzský kalendář z doby revoluce je svého druhu plánovitým kalendářem zemědělským. Pěstování rostlin a chov zvířat byly tehdy středem života i národního hospodářství, tvořily významné hodnoty a zaměstnávaly mnoho lidí. Revoluce je vzala a vyzdvihla do soustavy počítání času. Rostlinná rozmanitost a bohatství pak našla v kalendáři nejvíce místa místa a vyplnila většinu z 365 dní roku.

V dnešní době, pokud by nějaká revoluce navrhla nový kalendář, je otázkou, zda by zemědělství bylo jeho hlavní náplní. Asi sotva. Den mrkve, brambor, motyky nebo kosa by málokomu co řekl. Srovnatelnější, současnější a více vyzdvihované jsou dnes především technické vymoženosti. Ty každodenně většina lidí užívá jako výrobní prostředky nebo pro zábavu: automobil, počítač, navigace, chytrý telefon..., ze zemědělských věcí by se snad mohl v kalendáři objevit den traktoru nebo kombajnu.

Kulturní a další rostliny však zůstávají přesto s námi, jsou jen více skryty. Nezapomínejme na ně, i když je nemáme každý den předepsány v kalendáři.

P. Dostálek za spolupráce s P. a J. Kisslingovými

FOTO – P. Dostálek a archiv Gengelu

GENGEL, o. p. s. –
<http://gengel.cz>

KLOKOČÍ Z BOBROVÉ PUTUJE K NOVÝM PĚSTITELŮM

Mezi starými plodinami Gengelu nalezneme také málo známý druh – klokoč zpeřený z Bobrové, který udržují obětaví místní občané a Základní škola v Bobrové na Vysočině.

Jeho příběh dobře vystihují slova na stránkách gengel.cz:

„Klokočí se vyskytuje na naší školní zahradě z poválečné doby. V roce 1950 sem dostal umístěnku jako řídící učitel prof. Peňáz, vášnivý mičurinec. Založil u školy malý sad s ovocnými dřevinami, které přivezl z předchozího místa ve Vlčnově na Slovácku. Postupem všechno vymrzlo kromě klokočí. Místní spoluobčané plody klokočí sbírali na výrobu růženců, korálků, vánočních ozdobek. V roce 1999 muselo i klokočí ustoupit nové přístavbě školy. Semínka klokočí znovu vysela na své zahradě bývalá žačka prof. Peňáza paní Eliška Janoušková z Mahlova mlýna. Dva keříky jsme znovu osadili u školy...”

Paní Řezníčková nám napsala, jak v minulém roce připravili žáci místní školy klokočí na cestu k dalším zájemcům:

„Klokočí jsme.... zprostředkovali ... na tři adresy, a to na podzim, neboť zjara jsme to nestihli. Byla tu dlouhá zima, a potom

Klokočí se dříve používalo mimo jiné na výrobu růženců.

Žáci Základní školy v Bobrové při loupání plodů klokočí.

během 14 dnů vběhla míza do prutů klokočí a začaly rašit lístečky, a to už bylo pozdě na přesazování. Naštěstí jsme se dobře domluvili a na podzim jsme se opět zkontaktovali.

Tentokrát se vydali do mlýna na klokočí žáci 8. třídy a spolu s paní Janouškovou rostliny vykopali, zkrátili pruty klokočí na 20 cm, kořeny zabalili do vlhkého mechu, který zabránil vyschnutí. S paní učitelkou se naučili vyplnit dobírku a odeslati příjemci. Předem jsme se domluvili, že si naučtujeme pouze poštovné. Myslím, že vše proběhlo v pořádku. Stihla jsem nafotit akci klokočí pro Vás... Dokonce máme letos nasbírané plody klokočí pro toho, kdo si je chtěl vypěstovat sám.

Jeden trs klokočí si vzal pan starosta Blažek do vedlejší obce Podolí a jedno je připraveno do včelařského arboreta do Nasavrk. Klokočí je podle dr. Švamberské, hlavně zjara, významnou pylodárnou rostlinou....“

Zapojení žactva do uchování a šíření této rostliny v Bobrové je pěkným příkladem jak mladá generace může opět nacházet spojení s plodinami, které vysadila předchozí pokolení. Udržují tak cenné plodiny i spojitost s dědictvím minulých let.

FOTO – Základní škola Bobrová a archiv Gengelu

Uložení semen klokoče zpeřeného. *Staphylea* je rod dvouděložných rostlin z čeledi klokočovité. Jsou to stromy a keře se vstřícnými zpeřenými listy. Evropský klokoč zpeřený se vzácně vyskytuje i v Česku.

Autor: VoDeTan2 – Vlastní dílo, CC BY-SA 3.0,
<https://commons.wikimedia.org/>

BIODIVERZITNÍ DROBNÍČKY

● Jihočeské Zlivi, která leží poblíž Českých Budějovic, se poněkud posměšně říkalo **Mrkvanov** a jejím obyvatelů Mrkvani. Výkladů proč je více, jedním z nich je, že zde nevěsta dostávala ke svatbě jako výbavu záhon mrkve.

● Mladé plody **patizonů** se dají nakládat stejně jako okurky nakladačky. V šedesátých letech minulého století byl pokusně srovnáván výnos, zdravotní stav a další

Mladé plůdky patizonů se dají konzervovat stejně jako okurky nakladačky.

znaky přímo vysévaných okurek a patizonů. V pokusu se patizony ukázaly v řadě ohledů (výše výnosu, rannost, odolnost nepříznivým vlivům aj.) obdobné vlastnosti jako nakladačky. Nevýhodné pro konzervování bylo a je, že mladé patizonové plůdky jsou velmi citlivé na poškození, a jsou-li poraněné, mají pak v nálevu horší vzhled. V praxi tak nemohou ve velkoprodukcii patizony s nakladačkami v tomto ohledu soutěžit. Jako specialita, např. pro domácí poměry, kde pracujeme s rostlinami šetrně, taková možnost ale zůstává.

● Při vracení osiv Gengelu, stejně jako v minulých letech, někteří pěstitelé nezáměrně přejmenovávají odrůdy novými názvy.

Vojákové fazole tak označil někdo jako

Vojákové fazole někteří pěstitelé označují jako fazole vojenské.

Vojenské nebo jiný za Vojáky či Vojáčky. Paprika Severka se v jednom případě proměnila na Severanku. Bob se „zeměpisným“ názvem **Atlasový** získal nové pojmenování a stal se z něho bob Altajský. Tedy zatímco původně byl pojmenovaný podle pohoří At-

las v Africe, odkud byla tato odrůda v 80. letech minulého století skutečně přivezena, přestěhoval se, alespoň názvem, do pohoří Altaje v Asii.

● Z Berounska napsala paní Jana Fellnerová k **tuřínu dumlíku** (viz také Dumlíky a dumlíci v Bio č. 11/2016) následující slova: „Dumlík pěstovala již moje prababička narozená 1875 v Koberovech pod Kozákovem. Přikládám recept na polévku – dumlíkačku, jakou si pamatuji ze svého dětství. Do osolené vody dáme vařit na větší kousky (krajově se říkalo skolíky) nakrájený dumlík, po 5 minutách přidáme na kolečka nakrájenou mrkev a po dalších 5 minutách na kostičky nakrájené brambory. Všechna zelenina je ve stejném množství. Zahustíme máslovou jíškou a přímo do talíře nalijeme lžící škvářeného másla. Sváteční obdoba této polévky se vaří s uzeným masem (bez škvářeného másla). Sháněla jsem semena tuřínu v Čechách, v Německu, v Anglii, ve Švédsku – ale nikdy to nebyl ten náš ‚dumlík‘, jak ho pamatuji z dětství.“ Informace ukazuje jak na někdejší rozšíření dumlíku, tak kuchyňské

Při výběru na semeno zachováváme u červenolistých odrůd lebedy zahradní její červenou barvu. Z výsevů odrůdy **Brněnská červená** vybereme ty s červenou barvou: rostlina zcela vpravo; nepoužíváme jedince se zelenavým zbarvením – rostlina vlevo. (Pro fotografování byly lebedy vytrženy, listy na záběru poškozeny krupobitím.)

zpracování. Recept lze srovnat s již uvedeným na tuřínovou polévku dumlíkačku od J. Kopřivy. Za pozornost stojí i jazyková pestrost názvů polévek z dumlíku (dumlíkačka a dumlíkačka) a samozřejmě je to současně i dobrý tip pro dnešní pěstitele této krajové krkonošské sorty.

● Při semenáření a výběru u barevných odrůd nebo původů dbáme na to, aby se typická barva zachovávala i v potomstvu. Tak např. u odrůdy **lebedy zahradní** nazvané **Brněnská červená** sledujeme udržení sytě červené barvy listů. Z dalšího množení vyřadíme rostliny, u nichž červená barva je jen slabá a na semeno ponecháme jen ty se sytě červeným zbarvením.

(pd)

FOTO – P. Dostálek

Z PERMAKULTURY